

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega
Adorp • Sauwerd • Wetsinge

de heerlijke rechten van Harssens
de brief van Siegfried Gabel
reacties op "De Hekkumerpomp"
evacués in Adorp en Sauwerd

mei 2019

Redactioneel

In dit eerste nummer van 2019 (alweer de zevende jaargang!) een informatief artikel over de heerlijke rechten die behoorden bij de borg Harssens. Verder een verhaal over het bezoek van Napoleon aan Adorp, een brief die een Duitse soldaat na de Tweede Wereldoorlog schreef aan schilder Holwerda in Adorp en reacties op het artikel in de vorige Diepgang over de Hekkumerpomp. Als laatste meer informatie over evacués in Adorp en Sauwerd. De verhalen over evacués in Diepgang in 2018 hebben de nodige herinneringen boven gehaald en zo nieuwe informatie opgeleverd.

De coverfoto - van een grenspaal van de Heerlijkheid Harssens - is gemaakt door Jan de Groot bij het Bezoekerscentrum van Het Gronings Landschap, Noorderhoogebrug.

Lezing d.d. 12 december 2018

In Ubbegaheem waren zo'n veertig belangstellenden aanwezig om te luisteren naar Reinder Reinders over de kaart van Beckeringh. Theodorus Beckeringh was een kind van voornamen ouders en groeide op in een huis aan de Ossenmarkt in Stad. Hij studeerde rechten, wat later leidde tot een functie als redger in de Ommelanden. Als kaartenmaker was hij een "Pietje precies", waardoor hij het liefst alles zelf wilde doen en dus veel vaardigheden moest leren. Zijn kaarten verkochten echter slecht, waardoor hij zich in de schulden moest steken. Karteren was tijdrovend werk: hij verkende de provincie vooral lopend, maakte onderweg aantekeningen, verwerkte deze in schetskaarten en liet deze uiteindelijk drukken via koperplaten. Zijn pas-lengte werd de maat waarmee hij de provincie opmat: 0,58 m per pas. Zijn kaarten bevatten een ongelooflijke hoeveelheid details: huizen, bomen, kleine weggetjes en sloten, zelfs een ooievaarsnest bovenop een schoorsteen. Ook gerechtsplaatsen, galgen en kaken (een soort schandpaal), fortificaties en het stratenpatroon van dorpen en steden werden minutieus vastgelegd. Zijn bekendste werk, uit 1781, is de zgn. borgenkaart: een uiterst gedetailleerde kaart van de provincie op groot formaat, omzoomd door de voornaamste borgen en buitens (vooral van sponsors van de kaartproductie). Een geslaagde en zeer interessante avond!

Lezing Redmer Alma op 7 mei

De voorjaarslezing van de Historische Kring Ubbega wordt op 7 mei a.s. verzorgd door Reder Alma en vindt plaats in Artharpe, Adorp.

De lezing is getiteld "**Het adellijke geslacht Onsta**". De familie Onsta was rond 1400 zonder twijfel de machtigste familie in Hunsingo. Twee eeuwen later stierf dit geslacht uit en er zijn niet veel tastbare herinneringen van hun prominente positie overgebleven. Daardoor zijn zij tegenwoordig veel minder bekend dan andere Ommelander adellijke geslachten. Toch is er genoeg interessants te tonen om een indruk van hen te geven, in een tijd dat hun borg in Sauwerd het cen-

trum van hun machtspositie in de Ommelanden vormde

Drs. Redmer H. Alma is historicus en werkzaam als archivaris bij het Drents Archief in Assen. Hij publiceert o.a. over genealogie, heraldiek en elitegeschiedenis, met name de middeleeuwse geschiedenis van Noord-Nederland.

Voorafgaande aan de lezing vindt de jaarvergadering plaats, om 19.30 uur. Alle leden worden van harte uitgenodigd om hierbij aanwezig te zijn.

Voortgang bezwaren tegen 380 kV-lijn

De Raad van State houdt pas op 11 juli zitting over de bezwaren tegen de (bovengrondse) aanleg van de 380 kV-hoogspanningslijn tussen Eemshaven en Hoogkerk. Dat is anderhalf jaar nadat het 68 pagina's lange beroepschrift vanuit de regio is ingediend. Gelukkig is de oplevering van de lijn door alle vertraging verplaatst naar 2022. Zoals al eerder gemeld in dit tijdschrift is het beroepschrift ondertekend door 14 gebiedsorganisaties en bewonersgroepen (waaronder uit Ubbega) en 48 individuele burgers. Ze beschuldigen de overheid onder meer van "onbehoorlijk bestuur" en het project rammelt volgens hen van alle kanten.

Nog veel belangrijker is dat het plan geen enkel draagvlak heeft in de regio; de overheid verzuimde om op welk wijze dan ook de regio erbij te betrekken. Bovendien is de lokale en provinciale politiek buitenspel gezet - of moeten we zeggen: heeft zichzelf buitenspel gezet - door akkoord te gaan met een compensatieregeling van pakweg 20 miljoen euro. Een lokkertje, afgezet tegen grote gevolgen voor natuur, landschap en kwetsbare weidevogelgebieden.

Uiteraard wordt steeds opnieuw gewezen op de wens vanuit de regio om de hoogspanningslijn ondergronds aan te leggen. Te duur, vindt de overheid; maar een goede onderbouwing ontbreekt, aldus de bezwaarmakers.

Bron: DvhN 4-2-2019

De Heerlijkheid Harssens, toen en nu

door Harry Brouwer

Tot aan de Franse tijd was het bestuurlijk gezag en de rechtspraak deels in particuliere handen. De gebieden waar dat het geval was, werden heerlijkheden genoemd. In Groningen waren Slochteren, Middelstum, Vredewold en Aduard bekende heerlijkheden. In een heerlijkheid had de heer het voor het zeggen. Zo ook in Harssens. De heerlijkheid Harssens kan bogen op oude papieren. Al in de 15e eeuw komen de heerlijke rechten van Harssens door koop in het bezit van de familie Onsta in Sauwerd. Ook in de 17e, 18e en de 19e eeuw komen we Heren van Harssens tegen.

Wat zijn heerlijkheden en heerlijke rechten?

Volgens prof. Mr. A.S. de Blécourt is een heerlijkheid een stuk overheidsgezag dat men niet als ambtenaar uitoefent, maar dat men als eigen erfelijk recht heeft. Zo had bijvoorbeeld de Heer van Aduard het voor het zeggen in Aduard en omstreken. Hij sprak recht (redgerrecht), trad op als notaris (zegelaar), benoemde de dominee, de schoolmeester en de koster (collatierecht), inde belastingen, kreeg een deel van de opbrengst van boeldagen en mocht als enige in zijn gebied jagen en/of vissen (jacht- en visrecht). Al deze rechten tezamen worden heerlijke rechten genoemd. Meestal zijn deze rechten, die oorspronkelijk gebonden waren aan grondbezit, geërfd. Vaak ook werden de heerlijke rechten, ter vergroting van macht, invloed en inkomen, aangekocht. Opgemerkt moet nog worden dat met het begrip heerlijkheid zowel het *grondgebied* van de Heer als de door hem uitgeoefende *rechten* worden aangeduid. Was een vrouw in het bezit van deze rechten dan wordt zij aangeduid als Vrouwe.

De Franse tijd

Aan de macht van de adel kwam in de Franse tijd – eind 18e en begin 19e eeuw - een eind. In niet mis te verstaan bewoordingen werden de rechten die zij uitoefende, omschreven als strijdig met het beginsel van vrijheid en gelijkheid. Venijnig is de omschrijving van deze rechten in die tijd als zijnde niets anders dan “wanstaltige geboorten der middeleeuwen en treurige bewijzen van barbaarsheid van vorige dagen”. In de in 1789 opgestelde staatsregeling (een soort grondwet) is heel duidelijk sprake van *vernietiging* van de heerlijke rechten. Zonder schadeloosstelling. Toegevoegd werd nog: voor altijd. Deze beslissing trof de eigenaren van heerlijke rechten vooral in hun portemonnee. Na de Franse tijd zijn de redgerrechten door Koning Willem I niet hersteld. Wel kwamen de collatierechten en het

jacht- en visrecht weer in handen van de rechtmatige eigenaren. Pas bij de grondwetswijziging van 1922 kwam er een definitief einde aan het collatierecht. In 1923 was het jacht- en visrecht hetzelfde lot beschoren.

Afgeschaft, maar toch nog bestaand

Hoewel de wetsteksten niets aan duidelijkheid te wensen overlaten, bestaan er nog altijd heerlijkheden in Nederland. De Hoge Raad van de adel meldde in haar jaarverslag van 2014 zelfs dat het registreren van heerlijkheidswapens het afgelopen decennium een zekere opleving liet zien. Dat heerlijkheden nog steeds bestaan ziet men soms ook in rouwadvertenties. Zo werd de in 2009 overleden baron Taets van Amerongen aangeduid als Heer van Woudenberg. Ook onze koning voert naast de gebruikelijke titulatuur maar liefst achttien maal de titel “Heer van ...”. Heerlijkheden waren tot in de 20e eeuw een gewild artikel. Via de site Delpher is het eenvoudig advertenties te vinden waarin ofwel een heerlijkheid te koop wordt aangeboden ofwel te koop wordt gevraagd [1].

Advertentie 'Heerlijkheid te koop', Handelsblad in 1917

Fransema en Stienstra

De heerlijke rechten van o.a. Adorp en Harssens worden in 1896 door de erfgenamen van Luitje Raangs uit Heksum te koop aangeboden. Koper wordt mr. Ekke Fransema die voor deze rechten zestig gulden betaalde. Fransema verwierf bekendheid als prototype van de eeuwige student. Hij studeerde als jurist af op 61-jarige leeftijd. Ook was hij bekend als verzamelaar van Groningana. Zijn grote collectie boeken belandde na zijn dood in de bibliotheek van Appingedam. De door Fransema gekochte rechten werden in 1962 door drs. J.J. Stienstra, destijds schooltandarts, gekocht en wel van één van de twee zonen van Fransema. Hij kreeg dus de helft van de door Fransema gekochte rechten. De andere helft is nog in het bezit van de familie Fransema. De koopakte is met gevoel voor traditie opgesteld in dezelfde bewoordingen als gebruikelijk bij transacties in vorige eeuwen. Toen hij in 1965 ook nog de borgklip kocht, de plaats waar de voormalige

borg van Harssens tot 1745 stond, waren de rechten en het daarbij behorende grondgebied, zoals ooit de gewoonte was, weer in één hand.

Heren van Harssens

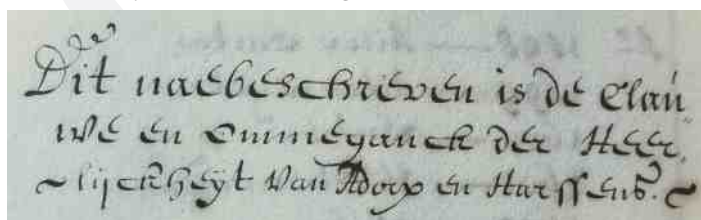
Met de aankoop van deze rechten schaalden Fransema en Stienstra zich in de lange rij van voormalige bezitters van deze heerlijkheden en gerechtigheden. Een van hen was Remmelt van Ewsum, bewoner van de Harssensborg, die in 1715 optrad als Heer van Harssens en als zodanig vermeld staat in een door hem opgestelde koopakte.[ii] Een vroegere bewoner van de borg te Harssens, Peter Warmolt Hillebrandes van Harssens staat eveneens als Heer van Harssens te boek. Als getuige tekende hij in 1698 het huwelijkscontract van Feyo Jan Sickinge, heer van Breedenborgh en Tekela Elisabeth van Berum met als toevoeging achter zijn naam: Heer van Harssens [iii].

Ook Frederik Coenders van Helpen noemde zich Heer van Harssens. Rond 1675 maakte hij samen met zijn broer Wilhelm de eerste wandkaart van de provincie Groningen, die bekend is geworden als de Coenderskaart. In de randversiering van deze kaart staan 24 borgen afgebeeld, waaronder Harssens [iv]. Geen wonder dat deze heer van Harssens het de moeite waard vond de niet erg aanzienlijke borg Harssens op te nemen in de rand van zijn kaart.

De titels van Frederik Coenders, o.a. heer van Harssens

Nog een duidelijk bewijs uit de 17e eeuw van het bestaan van de heerlijkheid (Adorp en) Harssens is te vinden in het Klauwboek van Johan Tjassens uit ca. 1630 [v]. Dit boek, waarvan alleen afschriften bewaard zijn gebleven, geeft een opsomming van de eigenaren van de redgerrechten en de jaren waarin zij aan de beurt waren om hun rechten uit te oefenen. Elk jaar fungeerde namelijk een andere eigenaar als rechter.

De Heerlijkheit van Adorp en Harssens vermeld in het Klauwboek van Tjassens

In de provincie Groningen waren destijds zo'n 65 rechtstoelen waarvan Adorp en Harssens er één was.

Beschreven worden de toerbeurten (ommegangen) van de Heerlijkheid van Adorp en Harssens: *Dit naebeschreven is de clauwe en ommeganck der Heerlijkheit van Adorp en Harssens.*

Cartularium van Selwerd

Dat Adorp en Harssens, voordat ze een gecombineerde rechtstoel vormden, als afzonderlijke rechtsgebieden bestonden, blijkt uit de transacties die vermeld zijn in het cartularium van het klooster Selwerd. Een cartularium is een boek, waarin akten en oorkonden werden afgeschreven. De originele oorkondes zijn veelal verdwenen, maar de afschriften zijn dankzij dit cartularium bewaard gebleven. Zo is er een deel gewijd aan de gebieden die het klooster bezat in Harssens. De aanhef van dit deel luidt: *Desse breve spreken van den guderen die wij toe Har - sens ligghen hebben.*

Desse breve spreken van den guderen die wij toe Har sens ligghen hebben.

De aanhef waarna de transacties volgen van de landerijen die het klooster Selwerd in Harssens bezit

In een op 6 mei 1424 opgemaakte verkoopakte van landerijen te Harssens wordt Eilke Onsta genoemd als zegelaar. Hij was toen dus redger in Herzenser redschap [vi]. Het is bekend wanneer dit Herzenser redschap, dus de heerlijkheid van Harssens, in het bezit is gekomen van de in Sauwerd woonachtige familie Onsta. Dat was in 1407, toen Frederic van Heckum de Folkersma heert te Harssens verkocht aan Yden Onsta en zijn broers, waaronder Aeijlken Onsta, de hiervoor genoemde Eilke Onsta [vii]. Interessant in deze akte is de beschrijving van het verkochte. Verkocht wordt niet alleen de heert, maar ook de landen gelegen tussen de meenwegen die tot Harssens ingaan. Ook worden de kerkstoelen en heerlijkheden (van Harssens) overgedragen. De heerlijkheid van Harssens heeft dus ooit als aparte rechtstoel bestaan en was in het begin van de 15e eeuw nog niet gecombineerd met Adorp. Met de akte uit 1407 beschikt de heerlijkheid Harssens over zeer oude papieren.

In 1457 erft Azinghe, hoveling te Middelstum, de *Hersinghe heert, husinghe, heyninge en wyrtlant, met der herlicheit* [viii]. Dat er heerlijkheden rustten op de borg te Harssens blijkt, een eeuw later, eveneens uit een boedelscheiding uit 1554. De zonen van Meye Enthens, Bartold en Peter, verdelen het bezit van hun vader. In deze akte is sprake van heerden te Middelstum en Harssens. Toegevoegd wordt de bepaling: *met oere anhangen, de heerlickheyden en rechtigcheyden* [ix].

Heerlijkheid Harssens in een nieuw jasje

Om zijn heerlijke rechten veilig te stellen richtte de in 2017 overleden Stienstra in 2012 twee stichtingen op. De *Stichting Heerlijkheid Harssens* en de *Stichting Harssens*. Eerst genoemde stichting heeft als doel de instandhouding van de Heerlijkheid Harssens en het verrichten van al hetgeen daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de meest ruime zin van het woord. Deze stichting organiseert eens in de twee jaar een landdag, een feestelijke bijeenkomst met een historische accent, altijd in relatie tot de geschiedenis van Harssens.

Kapittelheren bij het plaatsen van de grensstenen van de heerlijkheid Harssens in 2013

Bezoek van Napoleon aan Adorp?

Onlangs zond NPO2 een serie documentaires uit met als onderwerp de rondreis die Napoleon in 1811 door ons land maakte. Het geheel overziende lijkt het of de keizer daarbij het noorden heeft vergeten. Een blik in het boekwerkje van ir G.J. Bakker, getiteld *De Franse Tijd in Ubbega*, een uitgave van de Historische Kring Ubbega, geeft hierover meer duidelijkheid.

Op 16 september 1811 kwam er bij het gemeentebestuur van Adorp inderdaad het bericht binnen dat Napoleon voornemens was een bezoek aan Groningen te brengen. Na een bezoek aan de stad wilde de keizer naar de vesting Delfzijl reizen om daar de Franse troepenmacht te inspecteren. Verwacht werd dat de keizer en zijn gevolg omstreeks half oktober de commune Adorp zou passeren! Om de met acht paarden bespannen keizerlijke karos in volle galop te kunnen laten passeren moest het gemeentebestuur diverse voorzorgsmaatregelen nemen. Er diende vooral te worden gelet op de

De tweede stichting beheert de door Stienstra aangekochte heerlijke rechten en de in 1965 aangekochte borgklip. In 2013 werd op initiatief van de stichting Heerlijkheid Harssens het gebied van de heerlijkheid afgebakend door het plaatsen van zes grenspalen, allen voorzien van de lazuren draak, het wapen van de heerlijkheid.

Al zijn heerlijkheden en de daarbij behorende rechten al lang afgeschaft, voor mensen met enig gevoel voor romantiek, historisch besef en/of een ludieke geest zijn deze uiterst waardevol en meer dan de moeite waard ze in ere te houden.

Harry Brouwer is kanselier van het kapittel van het Huis van de Heren van Harssens

Bronnen:

- [i] Algemeen Dagblad 9 december 1917.
- [ii] Borg Lulema, toegang 622, inv.nr.48.
- [iii] Huis Nienoord, toegang 626, inv.nr. 566.
- [iv] Münchener DigitalisierungsZentrum, BSB cos. icon 192a.
- [v] Menkemborg en Dijksterhuis, toegang 623, inv. nr. 1549.
- [vi] Kloosters in de provincie Groningen, toegang 172, inv.nr. 20. Fol 75v.
- [vii] Borg Farmsum, toegang 619, inv.nr. 674.
- [viii] Borg Farmsum, toegang 619, inv.nr. 849
- [ix] Borg Farmsum, toegang 619, inv.nr. 531

toestand van de wegen. Deze waren nog onverhard. De gaten en sporen moesten worden gedicht, het regenwater goed afgeleid en de weg diende goed te worden geëgd. Tijdens de passage van de keizer moesten de kerkklokken worden geluid, terwijl de Franse vlag van de torens diende te wapperen. De bevolking werd verzocht zich langs de route op te stellen om tijdens de passage "met luide toejuichingen de gevoelens van aanhankelijkheid en verknochtheid aan Zijne Keizerlijke Hoogheid te tonen". Op 22 oktober kwam bericht in Adorp binnen dat Zijne Majesteit nu wel zeer binnenkort kon worden verwacht. Opgeroepen werd om met erebogen en lofspreuken de huizen te versieren en te vlaggen uit eerbied voor Zijne Majesteit. Het gemeentebestuur werd opgedragen Zijne Keizerlijke Hoogheid op te wachten bij de communegrenzen. Het zal een nerveuze toestand zijn geweest in de commune Adorp.

Maar helaas de militaire en politieke ontwikkelingen riepen Napoleon na een bezoek aan Zwolle voortijdig terug naar Parijs. Alle voorbereidingen bleken voor niets te zijn geweest.

De brief van Siegfried Gabel

door Bé Kuipers

In september 2017 heb ik het echtpaar Willem en Asje Holwerda uit Adorp geïnterviewd voor het Contactblad. Tijdens het gesprek vertelden ze over de brief van de Duitse soldaat Siegfried Gabel, die ze na de oorlog ontvingen.

Op een keer, halverwege de oorlog 1940-1945, zei Willems moeder tegen zijn vader: "Er is vandaag een jonge Duitser aan de deur geweest, die in de werkplaats iets moest schilderen."

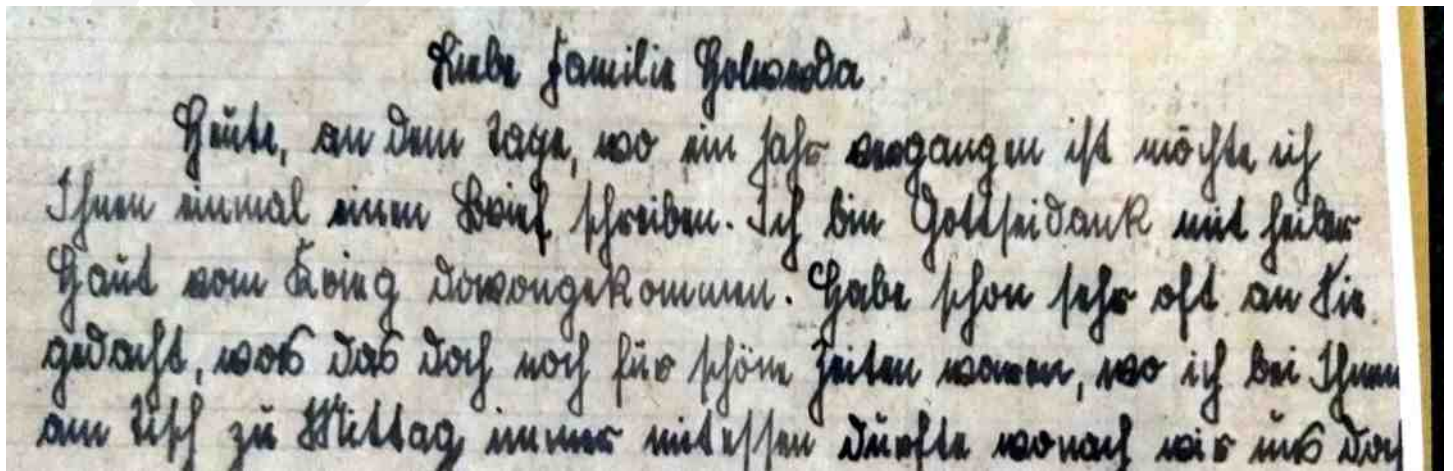
Dat was een jongen van nog maar zeventien jaar. Hij kwam daarna vaker in de werkplaats voor diverse schilderklusjes. Willems moeder had medelijden met Siegfried, hij was nog zo jong, slechts een paar jaar ouder dan haar zoon Willem. Zo'n jonge jongen wist nog nauwelijks wat van oorlog. Toen ze hem een kop koffie aanbood, wilde hij het alleen opdrinken als ze zelf ook mee koffiedronken. Dat had hij als soldaat geleerd, hij kon misschien vergiftigd worden. Willems ouders ontdekten dat het een hele aardige, lieve jongen was, helemaal geen fanatieke Nazi-soldaat.

Siegfried was op den duur kind aan huis bij de Holwer-

da's en speelde graag met Willems jongere broer Piet, die toen een jaar of drie was. Aan zijn moeder schreef Siegfried dat hij het hier heel goed had, hij had geen vader meer. Hij wilde ook graag 's avonds op bezoek komen, maar dat wilde Willems vader niet. Siegfried zou dan niet met de oefeningen mee kunnen doen, die vaak 's avonds gehouden werden. En zijn superieuren wisten natuurlijk waar hij dan was. Daar zou gedoe van kunnen komen.

In het vroege voorjaar van 1945 werd Siegfried overgeplaatst naar het westen van Nederland. Het afscheid was roerend en de jonge soldaat huilde tranen met tuiten.

In 1946 heeft Siegfried vanuit Duitsland een brief naar de Holwerda's gestuurd met zijn belevenissen in Holland en hoe hij tijdens de bevrijding door de geallieerden zich met zijn medesoldaten steeds verder moest terugtrekken en dat hij daarna naar huis teruggelopen is. Een lange mars dwars door heel Nederland en vandaar naar Berlijn. Een tocht van ruim 450 kilometer. Alles te voet!

De originele aanhef van de brief van Siegfried Gabel

Ben Westerink heeft de nodige uurtjes gestoken in het ontcijferen van deze brief, grotendeels in vrijwel onleesbaar Gotisch schrift geschreven. Dat leverde de volgende tekst op:

Liebe Familie Holwerda

Heute an dem Tage wo ein Jahr vergangen ist, möchte ich Ihnen einmal eine Brief schreiben. Ich bin Gottseidank mit heiler Haut dem Krieg durchgekommen. Habe schon sehr oft an Dir gedacht was das doch noch für schönen Zeiten waren wo ich bei Ihnen am Tisch zu Mittag immer mitessen durfte wo nach wir uns doch ganz gut, vielleicht etwas schon unterhielten. Wie geht es Ihnen dann gesundheitlich? Hoffentlich sind Sie noch wohl alle fünf auf das Höhe (? red.).

Wir sind doch im vorigen Jahr am 30 Merz mit dem Omnibus von Sauwert abgefahren. In Adorp halt gerade unser Wagen und do standen Sie Herr Holwerda am der Schmiede (smederij, waar nu garageNeumann staat, red.). Ich winkte noch

aber Sie hatten mich wohl nicht mehr gesehen.

Dann gings weiter über Groningen, Assen, Emmen, Almelo, Goor wo wir am Sonntagabend in unsere Stellungen gingen. Da haben wir vielleicht noch gut gelebt kann ich Ihnen sagen. Es mußte nämlich ein Verpflegungslager, was für 5000 (Personen? red.) Verpflegung hatte und welche auf ein viertel Jahr reichen sollte, innerhalb von 2 Tagen 1000 Mann ausgeräumt. Da gab es Schokolade, Zigaretten, Butter, Büchsenmilch (gecondenseerde melk, red.), Reiz (rijst? red.) in so große Menge, das ich nicht wüßte wo ich alles hinstecken sollte. Am besten hatten es ja die Kraftwagenfahrer. Die haben sich das Zeug unter den Sitz gesteckt, wo keiner drankonnte. Am 3 April verlegten wir nach Delden. Am 9 nach Raalte. Am 11 nach Reisen (Rijssen) bei Zwolle, wo es noch zu schweren Kampfkam. Wir hatten 16 Mann Verluste. Dan kam das große Rückzug über Wezep, Putten. Am 18 April würde ich mit noch ein paar Mann (? red.) und (? red.) dann als um IJsselmeer am Deich entlang nach Bunschoten, Baarn (? red.), Ammersfoort.

In der Gegend von Ammersfoort, Soestdijk, Reineburg (Rijnenburg, bij Utrecht, red.) und von Hilversum lagen wir dann noch ins R....(? red.) kamen aber nicht mehr zum Einsatz. Am 7 Mai begannen die Alliierten mit der Besatzung Holland wo es dann auch endgültig schluß war mit dem Krieg. Am 22 Mai begann dann das große Marsch aus Holland an der Nordsee entlang nach Deutschland in ein Entlassungslager. Von Reineburg nach Abcoude 35 km, Abcoude – Zwanenburg 45 km, Zwanenburg – Imuiden 15 km, Imuiden – Beverwijk Castricum nach Bergen am See 35 km, Bergen am See nach Callantsoog 35 km, Callantsoog – Den Helder 15 km, Dern helder mit Invasions landeboot nach Harlingen übergesetzt und Weitermarsch nach Zurich 20 km, Zurich – Sneek 20 km, Sneek – Oldeborn 20 km, Oldeborn – Drachten 25 km, Drachten – Norg 30 km, Norg – Zuidlaren 20 km, Zuidlaren – Veendam 20 km, Veendam über Winschoten nach Beerta 20 km, Beerta nach Weener in Deutschland 20 km, Weener uber Leer nach Wardingsveen 25 km, Wardingsveen – Grossfehn 25 km, Groosfehn – Sudarle (? red.) über Wiesens, Egels, Aurich, Nenndorf 30 km, zusammen 455 km, hoffentlich können Sie die vorige Schrift lesen .

Ich möchte jetzt schließen in der Hoffnung auch von Ihnen mal einen Nachricht zu bekommen.

Es grüßt Sie herzlichst

Ihr Siegfried Gabel

Enige tijd na de bevrijding heeft Willems zuster Hilje geprobeerd om schriftelijk contact te leggen met Siegfried Gabel, maar ze kreeg op haar pogingen geen respons. In de jaren zeventig was er een oproep van het Nieuwsblad van het Noorden om verhalen over de bevrijding in te leveren. Willem en Asje hebben bij die gelegenheid een kopie van de brief van Siegfried naar het Nieuwsblad gestuurd. Er werd echter zoveel materiaal ingestuurd, dat de brief van Siegfried niet in behandeling is genomen. Dat vonden Willem en Asje wel jammer, want zij wilden heel graag in contact komen met Siegfried. Hun zoon Ties is later nog naar Berlijn geweest om te proberen ter plaatse contacten te leggen. Daar bleek dat Siegfried in de Oostzone van Berlijn woonde en dat er geen contacten met buitenlanders toegestaan werden. Ties kreeg geen enkele medewerking van de Oost-Duitse autoriteiten en moest onverrichter zake terugkeren.

NB. Familie Holwerda heeft de brief afgegeven aan de heer Freerk Veldman, die de Historische Kring Ubbega een kopie bezorgde. Het origineel is ondergebracht bij de Groninger Archieven.

Reacties op "De Hekkumerpomp"

door Jan de Groot

Op het artikel "De Hekkumerpomp" in Diepgang/ 18 werd als eerste gereageerd door Arie Mulder. De heer Mulder is samen met zijn vrouw ook de auteur van het artikel "De boerderij in de hoek van het Maar", verschenen in Diepgang/ 7, mei 2015.

Hij bleek over een fraaie "waterschapskaart" van het gebied tussen Selwerd en Winsum te beschikken, daterend van na 1936, omdat het Van Starckenborgkanaal er al op staat. De kaart geeft het 6e onderdeel van het waterschap Hunsingo weer. Zijn vader en grootvader waren bestuursleden van dit onderdeel van 1929 tot 1977. De kaart is van papier en geplakt op linnen. Een deel van de tekst van Arie in zijn e-mail:

Als kleine lagere schooljongen vond ik het prachtig als deze kaart weer eens uitgevouwen werd, meestal in aanwezigheid van de opzichter. Toen heette die opzichter Zielhuis of Zielman. Mijn opa had de kaart al en ik vermoed dat hij al tussen 1920 en 1930 bestuurslid was. De kaart is meerdere keren bijgewerkt. Meestal omdat zogenaamde zwetsloten verdwenen omdat land verkocht was aan de buurman.

Ik herinner me nog goed dat tussen Sauwerd en Heksum een paar nieuwe tochten gegraven werden die in de plaats kwamen van gewone sloten. Dit waren de Eenstertocht, de Doesetocht en de Oostumertocht. Deze tochten zijn op de bijgewerkte kaart te zien. In het oorspronkelijke exemplaar is de Wiekenertocht gedeeltelijk getekend. Dit betreft het noordelijke deel van deze tocht.

De Oostumertocht ligt precies op de plaats waar jij de Hekkumerpomp getekend hebt. Je noemt ook dat op de (topografische, red.) kaart van 1970 deze pomp getekend staat. M.i. is dat dan gebeurd na het graven van de Oostumertocht in de 60'er jaren.

Mijn vader heeft in de 2e helft van de 50'er jaren mijn opa opgevolgd als bestuurslid van het waterschap. Een voorwaarde was dat de leden eigenaar van een hoeveelheid bunders moesten zijn. Mogelijk was dit minimaal 15 ha. Een taak van de bestuursleden was in het najaar het schouwen van de zwetsloten, in het gebied vanaf Paddepoel waar nu de stadswijken Selwerd en Paddepoel liggen tot en met Klein Garnwerd in het noorden. Aan de westzijde begrensd door het Reitdiep en aan de oostzijde door de Wolddijk tot de Arwerdertocht en vanaf daar langs de Oude AE tot aan het Wetsingermaar en van daar langs de Winsumerstraatweg tot de Garnwerderweg.

Interessant is dat deze kaart ook de namen levert van enkele waterlopen die in het artikel over de Hekkumerpomp nog geen naam hadden! Opmerkelijk op de kaart

is dat de Hekkumertocht als het ware uit de oeroude Hunzemeander die ooit tussen Heksum en de Provincialeweg lag, "breekt"; op de kaart loopt deze tocht vanaf de Rijnsterheerd naar het kruispunt van de Hekkumer- en Provincialeweg. Het zou interessant zijn om na te gaan of de waterlopen in dit gebied nog steeds zó aanwezig zijn, of dat met de laatste ruilverkaveling mogelijk sloten zijn gedempt en/of verlegd. Wie kan daarover informatie verschaffen?

Deel van de "waterschapskaart" van Arie Mulder

Op het Hekkumerpomp-artikel reageerde ook Klaas Bijsterveld; met name op de vraag waarom de al tweehonderd jaar functionerende pomp verwijderd moest worden uit de Reitdiepdijk. Hij vond in de Groninger Archieven, in de notulen van Gedeputeerde Staten, een briefwisseling met de zeven boeren die gebruik maakten van (land in) de Wieken. Het initiatief tot verwijdering van de Hekkumerpomp blijkt niet bij de provincie te liggen, maar bij de landgebruikers. De Hekkumerpomp is nodig aan reparatie toe, maar de boeren willen eigenlijk wel van het (ongetwijfeld dure) onderhoud af. Daarom vragen zij Gedeputeerde Staten om hun land via de Wetsingerzijk te mogen afwateren: *Dat u E.G. Achtbaren het daarheen moge dirigeren, dat requestranten hun negentig grazen land, onder bovengemelde beloften, onder het Wetsinger Zijlvest wordt opgenomen.*

Ze beloven dat ze zullen zorgen voor een nieuwe uitwatering (op hunne kosten) en dat ze achttien gulden per jaar aan het Wetsinger Zijlvest zullen betalen. Gedeputeerde Staten en het Wetsinger Zijlvest gaan hiermee akkoord. Daarmee is de vraag in het artikel in de vorige Diepgang (waarom moest de Hekkumerpomp eigenlijk weg?) dus beantwoord.

Nog meer nieuws over evacués in het laatste jaar van WO-II

door Gerta Boonstra

1. Greetje Miedema (Sauwerd)

In de vorige Diepgang stond een foto van twee meisjes voor het huis van timmerman Miedema in de Oosterstraat te Sauwerd. Volgens de bijbehorende tekst waren dit Stien Dijksterhuis uit Sauwerd en Greetje, een evacueetje uit Rotterdam.

Maar dit blijkt niet helemaal juist te zijn. Mevr. Aaltje Miedema, uit Eenrum kwam met andere gegevens. Greetje, zo schrijft ze, is verre familie van mijn man. Ze kwam niet uit Rotterdam, maar uit Amsterdam. En ook was ze geen evacueetje, maar een logeetje. Amsterdamse Greetje logeerde elke vakantie in Sauwerd bij haar oom Hendrik en tante Maaïke Miedema, omdat haar vader tbc had. In 1942 of 1943 logeerde ze zelfs langere tijd in Sauwerd en ging ook naar school in Wetsinge. De nu 86-jarige Greetje (mevr. Greta Maaïke Lascaris-Miedema), die nog steeds in Amsterdam woont, kan zich die tijd nog goed herinneren. In een mail vertelt ze over die ene keer dat er een projectiel uit een vliegtuig viel, vlak naast de school, precies in de tuin van meester Martens. Het ding veroorzaakte een enorme krater en paniek bij de kinderen. Ook Mevrouw Martens was enorm geschrokken en kwam helemaal overstuur het klaslokaal binnenrennen. Meester Martens heeft toen alle kinderen direct naar huis gestuurd. Greetje Miedema vertelde ook nog dat ze tijdens de vreselijke hongervinter niet in Sauwerd, maar in Amsterdam was. Haar Amsterdamse buurvrouw, die oorspronkelijk uit Groningen kwam, ging midden in die winter met twee kleine kinderen lopend naar haar familie in het Noorden. Ze heeft nog aangeboden om Greetje en haar zusje

ook mee te nemen. Maar Greetjes moeder durfde dat niet aan omdat de Afsluitdijk doorlopend beschoten werd. Overigens heeft Greetje heel goede herinneringen aan Sauwerd en gaat daar altijd nog even kijken als ze toevallig in de buurt komt.

(met dank aan mevr. Aaltje Miedema)

2. Evacués op de Hoge Wier (Adorp)

Over evacués in Adorp was lange tijd niets bekend. Maar ze blijken er wel degelijk geweest te zijn, zoals blijkt uit het verhaal van de 96-jarige Harm Kruijer. Hij wist zich nog te herinneren dat er aan het eind van de oorlog een familie met kinderen uit Arnhem in Adorp terecht was gekomen. De ouders werden ondergebracht in het Witte Hoes bij caféhouder Slierma (waar ze meehielpen in het café) en de kinderen op twee verschillende boerderijen aan de Munnikeweg. Naar alle waarschijnlijkheid - zo dacht Kruijer - bij Raangs op de Hoge Wier en bij Boerema op de boerderij vlakbij het spoor (nu boerderij Huinder). Navraag bij Kees Raangs bevestigde dat er op de boerderij van zijn ouders inderdaad twee kinderen waren ondergebracht. Zelf was hij toen nog te jong om zich dat te kunnen herinneren, maar hij wist wel dat er jaren na de oorlog nog kaartjes kwamen van een familie (hij dacht een familie Van Dam) uit Arnhem. Voor de moeder van Kees, toen nog maar 24 jaar oud, was het wennen om ineens zo'n groot gezin te hebben. Gelukkig had ze hulp van nóg een evacueetje, Jopie, een meisje van een jaar of 16 uit Amsterdam, dat al eerder gekomen was. Kees heeft z'n moeder na de oorlog nog vaak de naam "Jopie" horen noemen en hij wist ons het volgende over haar te vertellen:

Jopie Harmsen, geboren in 1928, ging met haar jongere broertje Frits onder begeleiding van hun vader met nog een groep kinderen per boot van Amsterdam het IJsselmeer over en daarna verder met de trein naar Groningen. Die magere kinderen moesten maar eens wat aansterken vonden ze in Amsterdam. Via de kerk was de evacuatie en de plaatsing geregeld. De boottocht en de treinreis vonden Jopie en Frits heel plezierig en dan was er ook nog eten in het vooruitzicht. Maar o wee, na een paar dagen ging vader terug naar Amsterdam en kreeg Jopie vreselijk heimwee. Frits zag ze ook niet meer, die was in een ander dorp ondergebracht.

Haar taak op de Hoge Wier was vooral om op dat kleine jongetje van 1½ te passen (Keeske) en verder om allerlei kleine dingen in huis en hof te doen. "Eieren zoeken",

noemde ze dat. Dat oppassen hielp haar over haar heimwee heen. De mensen op de boerderij en uit het dorp spraken over "dat mooie meisje uit Amsterdam". Met moe kon ze goed opschieten en dat was wederzijds, zoals moe ons vaak vertelde, maar pa vond ze wel wat streng.

Na de bevrijding was er niet meteen vervoer, ze bleef nog een paar maanden in Adorp en ging toen terug naar Amsterdam.

Daarna bleef het stil rondom Jopie. Tot een paar jaar geleden.

Kees Raangs vertelt:

Enkele jaren geleden was ik op de boerderij de kalveren aan het voeren toen opeens mijn zoon Jan Willem met een man en een vrouw aan kwam lopen. De man kwam uit Adorp en de vrouw, Liesbeth Scager, was zijn geliefde uit het westen des lands. Liesbeth had haar moeder uit Amsterdam al verteld over haar nieuwe vriend uit Adorp, waarna haar moeder zeer verrast gezegd had, dat ze Adorp wel kende. In de laatste oorlogswinter had ze daar gewoond, op een grote boerderij.....Haar moeder wist niet meer precies waar, maar na enig vragen en zoeken kwamen Liesbeth en haar vriend bij Jan Willem op de Hoge Wier terecht. Helaas was mijn moeder net kort daarvoor overleden. Ze hebben wat rondgekeken en de volgende dag heb ik haar een paar foto's gebracht. Liesbeth vertelde nog dat haar moeder niet meer "Jopie" heette, maar Josje en dat was het dan.....tot.....

Jopie Harmsen in 1949, op de dag van haar huwelijk

Tot de redactie van Diepgang een artikel wijdde aan evacués in Adorp, Sauwerd en Wetsinge. Met hulp van Greetje Groen uit Adorp wist ik het adres van Liesbeth te achterhalen en via haar het telefoonnummer van haar moeder Jopie/Josje, die intussen 90 jaar oud bleek te zijn. Niet alles stond haar meer helder voor de geest en eigenlijk vond ze het moeilijk om over die periode te praten. Hoewel ze een fijne tijd heeft gehad op de Hoge Wier, was er toen iets gebeurd, waardoor ze niet graag terug dacht aan die tijd. Josje vertelde dat ze nog niet zo lang in Adorp woonde, toen het vreselijke bericht kwam dat haar broertje Frits in een naburig dorp tijdens het spelen van een hooizolder was gevallen. Dat was een groot verdriet en er waren veel mensen bij de begrafenis geweest, maar verder wist ze daar niets meer van. Zelfs niet waar het ongeluk had plaats gevonden en waar haar broertje begraven lag.

Ook Liesbeth Scager wist niet waar het broertje van haar moeder begraven lag. Ze schreef hierover aan Kees Raangs:

"Ik weet alleen nog dat m'n moeder ooit vertelde, dat ze met haar vader nog op zoek is gegaan naar zijn graf, maar dat ze dat nooit meer hebben kunnen vinden, tot hun grote verdriet. Ik weet dus ook niet of zij bij zijn begrafenis aanwezig is geweest. Dat heeft ze me nooit verteld."

Via Okke Amsing, de man die alles weet over begraafplaatsen, wisten we te achterhalen dat het broertje van Jopie overleden is in Winsum op 20 januari 1945 en dat hij daar ook begraven ligt. Datzelfde blijkt uit een overlijdensadvertentie uit de Telegraaf van 22-01-1945.

Zo kwam er na 74 jaar eindelijk een eind aan de onzekerheid die Jopie/Josje Scager-Harmsen haar hele leven is blijven achtervolgen. Dankzij een hernieuwd contact met haar oppaskind "Keeske" weet ze nu eindelijk waar het graf van haar broertje zich bevindt.

(Met dank aan: Kees Raangs, Josje Scager-Harmsen, Liesbeth Scager, Harm Kruijer, Greetje Groen en Okke Amsing).

Onbekend, juli 1844

Mr. H. Van BOLHUIS, notaris en prokureur te *Leens*, zal, ten verzoeken van MARTJE PIETERS BONNES, Wedw. MEINT JAKOBS WILDEVELD, Landbouwse te *Sauwert*, op Donderdag den 25 Julij 1844, des avonds te 6 uren, ten huize van den Kastelein H.L. STOIT, te *Winsum*, publiek te koop presenteren:

Eene kapitale **BOERENPLAATS**, bestaande in eene BEHUIZING en SCHUUR, cum annexis, geteek. nr. 2, met de VASTE en ALTOOSDURENDE BEKLEMMING van derzelfder *heem, tuin* en ongeveer 25 Bunders best Kleiland, doende jaarlijks tot vaste huur f 240-00, staande en gelegen bij de *Wetsingerzyl*, onder *Sauwert*. Kunnende de halve Koopprijs hierover blijven beleend, naar 4 1/2 procento Interest jaarlijks.

Voorts zal, ten verzoeken en aan de Boerenplaats voormeld, op Vrijdag den 26 Julij 1844, des namiddags te één uur, publiek, op gewoon Crediet bij Uitmijning worden Verkocht: de onderscheidene, op voorzeide Boerenplaats aanwezige VELDGEWASSEN, LEVENDE HAVE, BOERENGEREEDSCAPPEN en verdere Mobilia.

Provinciale Groninger Courant, 1858

Ten overstaan van Mr. J.W. Quintus, Notaris te *Groningen*, zullen, op DONDERDAG den 28sten Januarij 1858, des avonds te 7 uur, ten huize van den Kastelein H. Piel aan de Grootte Markt te *Groningen*, publiek worden Verkocht:

Eene *Behuisde Plaats*, onder *Sauwert*, groot plus min. 23 B. als boven in gebruik bij H.G. van der MOLEN en W. C. DATEMA, ehel. voor eene jaarlijksche huur f130-00. Eene *Behuisde Plaats*, onder *Sauwert*, groot plus min. 23 B. als boven in gebruik bij H.G. van ZIJL en F.H. van der MOLEN, voor eene dito huur van f 93-00.

Nieuwsblad van het Noorden, september 1880

Zaterdag 25 September 1880 zal in het GEMEENTEHUIS te *Winsum*, 's avonds 7 uur, publiek worden te koop worden gepresenteerd, ten verzoeken van de erfgenamen van wijlen J.E. van Dijk:

I. De EIGENDOM van 2.33,50 Ha *land* te *Sauwert*, in gebruik bij KORN. H. van der MOLEN voor ene op Midw. versch. huur van f 20.00.

II. De EIGENDOM van 1.76,80 Ha *land* te *Sauwert*, in

gebruik bij J.H. OLDENHUIS en vrouw voor eene op Midw. versch. huur van f 18.00.

III. De EIGENDOM van 1.69,10 Ha *land* aldaar, in gebruik bij de erven E.W. BUS voor eene op Midw. versch. huur van f 6.00.

De Banier, 13-1-1937

Twee paarden gedood.

Ongeluk bij Sauwerd.

SAUWERD, 12 Januari. — Vanmiddag om drie uur is de trein, welke om 14.34 uit Groningen naar Roodeschool vertrekt, op een onbewaakten landoverweg tusschen Sauwerd en Winsum in botsing gekomen met een gespan. De wagen met twee paarden, welke werd bestuurd door den land- bouwer J. Bakker uit Sauwerd, zou juist den spoorbaan toen de trein naderde. Beide paarden werden een eind meegesleurd en op slag gedood. De wagen werd slechts even geraakt. De voerman, die op het laatste oogenblik den trein zag aankomen, sprong van den wagen en bleef ongedeerd. De trein had een kwartier vertraging

Nieuwsblad van het Noorden 8-3-1941

Luchtverschijnsel

Men schrijft ons uit Adorp:

Donderdagmiddag plm. 5 uur viel hier aan den hemel een prachtig halo verschijnsel waar te nemen. In het zenith, recht boven de hoofden der toeschouwers vertoonde zich een halve kleurige boog met het roode gedeelte naar de zon toegekeerd. De omfloerste zon was omgeven door een grooten ring, waarin links en rechts een gekleurde bijzon schitterde. Door de bijzonen liep een breede horizontale lichtstreep. Het verschijnsel was langer dan een half uur waarneembaar.

Nieuwsblad van het Noorden, 21-2-1984

Granaten Sauwerd opgeruimd , SAUWERD

De Explosieven Opruimings Dienst heeft gisteren twee handgranaten uit Sauwerd weggehaald. Ze zullen door de EOD onschadelijk worden gemaakt. De handgranaten uit de Tweede Wereldoorlog zijn gevonden " door bakker Berghuis in Sauwerd. Hij trof ze aan achter de kerk bij werkzaamheden aan een sloot. Tot de komst van de EOD borg Berghuis de granaten op in een emmer met zand.

Tips

Alle Groningers

www. AlleGroningers.nl is de site van de Groninger Archieven waar de belangrijkste bronnen voor genealogisch onderzoek worden gepresenteerd.

Welke bronnen zijn beschikbaar?

* Burgerlijke Stand

Overlijden: Alle gemeenten 1811-1968

Huwelijk: Alle gemeenten 1811-1943

Geboorte: Alle gemeenten 1811-1918

* DTB's: doop- en trouwboeken van alle kerspels (= oud-Nederlandse naam voor parochie of kerkgemeente) tot 1811. Voor begin- en eindjaar van elk kerspel kunt u Bladeren door bronnen raadplegen.

* Memories van Successie: beschikbaar zijn de jaren 1807-1811, van het kantoor Groningen ook de periode 1814-1837 en van het kantoor Zuidbroek de periode 1819-1853.

* Staten van landverhuizers: beschikbaar zijn de jaren 1847-1901, met een enkele uitschieter daarvoor.

Mocht u contact willen opnemen over AlleGroningers, dan kunt u mailen met allegroningers@groningearchieven.nl.

Beeld in beeld

Pas verschenen en zeer de moeite waard: het boek *Beeld in beeld: Middag-Humsterland verbeeld in brons*.

Voor de entree van Museum Wierdenland staat een opvallend kunstwerk. Dit bronzen beeld laat zich lezen als een driedimensionaal geschiedenisboek van het oudste cultuurlandschap van West-Europa: Middag-Humsterland. Beeldhouwer Jon Gardella neemt je mee op ontdekkingsreis door de veelbewogen historie van dit bijzondere gebied. De gebeeldhouwde reliëfs en bijbehorende museumstukken worden fraai in beeld gebracht door fotograaf Joost Sizoo en opgeluisterd met schitterende panoramafoto's van dit Nationale Landschap. Emmy Wagenaar Hummelinck verbindt een en ander met verklarende teksten en nodigt je uit om zelf op onderzoek uit te gaan.

Verkrijgbaar bij het Museum Wierdenland, de boekhandel of via het bestelformulier op www.dekleineschakel.wordpress.com. Bezoek ook de website: <https://www.voordekunst.nl/projecten/7979-fotoboek-beeld-in-beeld#>

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com

Bé Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com

Ben Westerink, Zuiderstraat 5, 9774PL Adorp, b.h.c.westerink@rug.nl

Contactadressen Historische Kring Ubbega

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris)

Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774 PL Adorp, kwerrod@gmail.com (penningmeester/ ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt € 15,- per jaar (meer mag natuurlijk altijd) en kan alleen door automatische incasso worden voldaan.

De prijs van Diepgang bij losse verkoop (nummer van 12 pagina's) is € 2,50 per stuk.

Diepgang wordt geprint bij de Opmaakfabriek te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.